

2003. -856 с.

19. Данченко Н.И. Общественные организации СССР в условиях развитого социализма. -Киев: Наук. думка, 1978. -230 с.

20. Клеандров М.И. Правовые основы деятельности потребительской кооперации. -М.: Экономика, 1980. -63 с.

Надійшла до редколегії 02.02.2004

МАВЛИХАНОВА Р.В. УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ
Исследуются проблемы становления и развития кооперативных правоотношений.

MAVLIHANOVA R.V. CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF PRODUCTION CO-OPERATIVES
Problems of becoming and development cooperative legal relations are investigated.

Л.М. МАНДРИКА

Національний університет внутрішніх справ

УДК 347.23:329

СУБ'ЄКТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Проаналізовано суб'єктний склад політичних партій України та визначена найбільш оптимальна його форма; запропоновано єдиним суб'єктом права власності політичних партій визнавати партію як цілісну, організаційно єдину та майново відокремлену юридичну особу.

Одним з елементів цивільних правовідносин є їх суб'єкти, які являються носіями цивільних прав та обов'язків. Лише учасники цивільного обігу, наділені правосуб'єктністю, можуть визнаватися суб'єктами права і самостійно реалізувати свої суб'єктивні права та нести обов'язки. Здійснювати право власності, тобто відповідно до закону, незалежно від волі інших осіб володіти, користуватися та розпоряджатися належним майном (ст.316-317 ЦК) [1] може особа, що визнана суб'єктом права.

Політичні партії, будучи різновидом юридичних осіб, для забезпечення статутної діяльності та набуття майнових прав вступають у цивільні правовідносини. Проте вони характеризуються складною, розгалуженою організаційною структурою, що проявляється у наявності великої кількості поліструктурних утворень, які можна розділити на три ланки: а) головна організація політичної партії, що представляє політичну партію як цілісну юридичну особу; б) партійні організації регіонального та місцевого рівнів (обласні, місцеві, районні); в) первинні осередки політичних партій. У зв'язку з цим виникає питання про визнання суб'єкта права власності політичних партій, оскільки таким являється сама політична партія як юридична особа, і є підстави для визнання суб'єктами права власності її територіальних організацій, які у відповідності з ч.4 ст.11 закону України "Про політичні партії в Україні" [2] можуть визнаватися юридичними особами. Така ситуація призво-

дить до того, що між вказаними суб'єктами, становище юридичної особи яких дозволяє здійснювати самостійну майнову діяльність, виникають суперечності з приводу розподілу майна і відповідальності за виниклими зобов'язаннями, створюються передумови для неузгодженості та некоординованості їх взаємодії.

Слід відзначити, що проблема суб'єктного складу характерна для всіх багатоланкових об'єднань громадян, і, в першу чергу, для профспілок, релігійних організацій та політичних партій, у зв'язку з чим вона неодноразово знаходила відображення у працях як радянських, так і українських вчених-цивілістів. Так, вивчаючи право власності професійних спілок, Є.А. Суханов приходив до висновку, що стосовно права власності багатоланкових об'єднань громадян варто застосовувати принцип "єдності та неподільності фонду власності" [3, с.126], у відповідності з яким єдиним і одноособовим власником всього майна визнається об'єднання як ціле. Таких же поглядів дотримувався радянський дослідник права власності профспілок О.І. Масляев, говорячи, що «при численності суб'єктів имущественных прав все имущество общества (системы) является *единым фондом*, принадлежащим на праве собственности *единому собственнику* – обществу (системе)» [4, с.55]. О.М. Соловйов, який здійснював наукове дослідження того ж виду об'єднань громадян в сучасних умовах, стосовно суб'єктного складу виділив два види профспілок:

ті, що є юридичними особами, які відповідно визнаються суб'єктами права власності, і ті, що не мають прав юридичної особи і не є суб'єктами права [5, с.11].

Як вже зазначалося, законом допускається можливість створення територіальних організацій політичних партій з правами юридичних осіб. Проте, для того, щоб визначити можливість цих організацій бути самостійними суб'єктами права власності, слід встановити їх відповідність ознакам та меті створення юридичних осіб, які за ЦК України поряд з фізичними особами, державою та її територіальними утвореннями можуть бути набувачами цивільних прав та обов'язків.

Правове становище головних організацій політичних партій центрального рівня є чітко визначеним, оскільки вони відповідають всім ознакам організацій з правами юридичної особи, і підтвердженням цьому висновку є наступне.

Так, головна організація політичної партії центрального рівня відповідає ознаці організаційної єдності юридичної особи, яка на думку О.І. Масляєва та А.Г. Калпіна проявляється у єдності трьох аспектів: а) наявності системи істотних соціальних зв'язків, через які люди об'єднуються в єдине ціле; б) наявності внутрішньої структурної функціональної диференціації; в) наявності визначеної мети створення та функціонування [6, с.74], оскільки партія володіє розгалуженою системою органів управління та контролю, між її учасниками існують соціальні відносини, які проявляються у відносинах влади-підкорення і підтримуються правами та обов'язками, визначеними у статуті партії, має визначену мету створення та діяльності.

Наявність у вказаного суб'єкта відокремлених від учасників і засновників майнових прав, зовнішнім проявом чого є відображення всіх активів та пасивів партії на самостійному балансі, ведення обліку надходжень та витрат майна, здійснення податкової та статистичної звітності, означає майнову відокремленість політичної партії від інших суб'єктів, що є другою ознакою, яка визначає її приналежність до юридичних осіб. На це ж вказує самостійна цивільно-правова відповідальність політичних партій, як третя ознака юридичних осіб, яка проявляється у їх здатності відповідати за своїми боргами всім приналежним на праві власності майном та звільненні партії від відповідальності за боргами своїх членів, і навпаки. Маючи закріплене у статуті найменування, яке вказується при державній реєстрації і містить інформацію про її організаційно-правову форму, головна організація політичної партії під ним самостійно набуває та здійснює від власного імені цивільні права та обов'язки. Це вказує на відповідність головної організації партії передбаченій ст.90 ЦК України ознаці виступу юридичної особи в цивільному обігу від власного імені, що є наступним доказом її приналежності до юридичних осіб.

Обов'язкова державна реєстрація політичних партій Міністерством юстиції України, яка здійснюється у відповідності з ст.11 закону України "Про політичні партії в Україні" та закону України "Про державну реєстрацію

юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців" [7], є останнім резонансом у доказовій базі фактів приналежності головних організацій політичних партій до юридичних осіб.

Встановивши належність головних організацій політичних партій до юридичних осіб, важливу роль у визначенні суб'єктного становища її структурних ланок, що стоять нижче, гратиме принцип цільового використання майна об'єднань громадян, у відповідності з яким, все приналежне об'єднанню майно повинно використовуватися для досягнення статутних цілей. Найкраще підкріплення даний принцип отримав поясненням сутності юридичної особи, що дає теорія цільового майна, яка за словами І.П. Грешнікова «...отражает одну из существенных сторон исключительно некоммерческих организаций, объясняя вспомогательную роль, которую играет имущество при реализации целей, для которых создаются организации данного вида» [8, с.44], і котра стане основою у визначенні суб'єктного становища територіальних організацій політичних партій.

Основоположник теорії цільового майна А. Бринц, при дослідженні сутності юридичної особи говорив: «первых, права могут принадлежать кому-либо, т.е. человеку, и тогда они имеют субъекта; во-вторых, права могут существовать для чего-либо, т.е. только для известной цели, которой они должны служить и которой они и принадлежат; все права, существующие для этой цели в совокупности составляют особое имущество, отвечающее за долги, сделанные для достижения данной цели. ... В этом втором случае субъект права вообще не требуется, так как его роль выполняет обособленное с этой целью имущество» [8, с.41]. Застосовуючи такий підхід для визначення правового становища територіальних організацій політичних партій можна впевнитися, що визнання за ними становища юридичної особи і відокремленість їхнього майна може розцінюватися як намір їх створення для діяльності, яка переслідує інші, відмінні від політичної партії цілі, оскільки наділений правами юридичної особи суб'єкт права відповідно до теорії цільового майна використовуватиме приналежні майнові права для досягнення передусім своїх цілей. Сутність даної теорії вказує на недоцільність надання територіальним організаціям партій прав юридичної особи, адже якщо територіальні організації і сама політична партія переслідують єдину мету, то повинне бути і єдине цілісне відокремлене майно, спрямоване на досягнення цієї мети, яке за традицією наділяється властивостями суб'єкта права.

Проте, в даному випадку можливий один контраргумент, який пояснюється подвійністю змісту діяльності структурних утворень політичної партії. Суть його полягає у тому, що окрім загальнополітичних цілей, котрі визначаються партією в цілому, дані утворення переслідують мету отримання влади на місцевому рівні і формування політики через органи місцевого самоврядування. Якби не ряд обставин, цей момент міг би стати підставою для обґрунтування твердження про доцільність надання терито-

рільним організаціям партій прав юридичної особи, що узгоджувалося би з теорією цільового майна. По-перше, варто зауважити, що повноваження територіальних утворень на реалізацію виборчої політики місцевого рівня делегуються самими політичними партіями, що відображається у їхніх статутах, а значить, не перечить цілям їх діяльності, і нормативно зафіксовано п.2 ст.12 закону України "Про політичні партії в Україні". Крім цього, здобуття влади на місцевому рівні є вигідним для цілої партії, оскільки це дає їй змогу використовувати отриману владу для розширення та інтенсифікації масштабів її діяльності, набуття майна і конкурування з іншими політичними силами.

Інший прихильник теорії цільового майна Є.А. Суханов сутність юридичної особи зводить до того, що вона «представляет собой не что иное, как способ организации хозяйственной деятельности, заключающийся в обособлении, персонификации имущества, то есть в наделении качествами персоны (субъекта), признании его особым, самостоятельным товаровладельцем» [9, с.171]. Таке розуміння концепції юридичної особи також не може стати аргументом на користь визнання територіальних організацій політичних партій юридичними особами, бо, по-перше, створення юридичної особи здійснюється передусім для організації господарської діяльності, яка стосовно даного виду об'єднань громадян являється допоміжною, при тому, що єдиною і основною метою діяльності політичних партій є сприяння формуванню та вираженню політичної волі громадян (ст.2 закону України "Про політичні партії в Україні"), а по-друге, персоніфікованість майна територіальної організації як юридичної особи характеризує його юридичну відокремленість від майна та особи її засновника, що перечить принципу єдності та неподільності права власності об'єднань громадян.

Не переконують у доцільності надання територіальним організаціям політичних партій становища юридичної особи цілі створення юридичних осіб. О.П. Сергєєв і Ю.К. Толстой [10, с.116], практично будучи солідарними з О.І. Масляєвим та А.Г. Калпінім [6, с.73], виділяють чотири основних цілі створення юридичної особи: а) оформлення, здійснення та захист колективних інтересів; б) централізація (об'єднання) капіталу, шляхом виділення майнової маси і включення її в майновий обіг; в) управління майном (капіталом), шляхом створення підстав для його більш гнучкого використання; г) обмеження підприємницького (майнового) ризику, які будуть використані для об'рунтування недоцільності надання структурним утворенням політичних партій прав юридичних осіб.

Якщо мотивувати створення територіальної організації політичної партії у формі юридичної особи з метою оформлення, здійснення та захисту колективних інтересів її учасників, то втрачається потреба в існуванні головної організації політичної партії, оскільки політичні інтереси цих членів зможуть задовольнитися, наприклад, обласною організацією політичної партії. За тим же принципом членам районної організації, яка матиме становище юридичної особи, не буде потреби в існуванні обласної організації

політичної партії, у структуру якої вона входить. Відносна самостійність даних утворень, що визначається становищем юридичної особи, може призвести до здійснення ними таких вчинків, які, не узгоджуючись з центральними керівними органами партії, а то й, суперечачи їм, нанесуть шкоду і підірвуть авторитет всієї політичної партії. До того ж складність та розпорошеність організаційної структури може зумовити втрату суті функціонування та припинення діяльності політичної партії.

Централізація капіталу шляхом виділення майнової маси і включення її в майновий обіг, як наступна мета створення юридичної особи, здійснюється для об'єднання організаційних, людських, а, в першу чергу, фінансових ресурсів для досягнення визначеної мети, оскільки розрізнені капітали дають набагато менший ефект, ніж об'єднані та централізовані. Наділення територіальної організації партії відокремленим майном, у відповідності з теорією цільового використання майна юридичної особи, знову ж таки може розцінюватися як створення цієї організації з наміром здійснювати діяльність для досягнення цілей, визначених її учасниками. Такий варіант не на користь політичній партії, яка має потребу перш за все у сильній і централізованій структурі з метою чіткого і правильного виконання рішень керівних органів, тому зазначена мета створення юридичних осіб являється наступним контраргументом щодо визнання структурних утворень політичної партії юридичними особами.

Таким же контраргументом є створення юридичних осіб з метою управління майном шляхом створення підстав для його більш гнучкого використання. Це пояснюється тим, що основною метою як самої політичної партії, так і всіх її структурних утворень є передусім досягнення політичних цілей і отримання політичної влади, тоді як використання майна для цих суб'єктів носить допоміжний характер, здійснюється виключно для забезпечення досягнення статутних цілей, і не може ставитися на перший план їх діяльності. Крім цього, статутами політичних партій [11; 12], в якості основних завдань територіальних організацій, закріплено не здійснення ефективного управління переданим майном, що характерно, перш за все, для підприємницьких юридичних осіб, а організація та виконання на своїх територіях рішень партії і статутних органів що стоять вище, координація роботи організацій що стоять нижче, надання їм організаційно-методичної допомоги, вироблення стратегії і тактики розв'язання актуальних проблем регіонів і впровадження її в життя, організація виборчої компанії партії на відповідній території, що наглядно переконує в виконанні територіальними організаціями передусім завдань із забезпечення основної мети діяльності цілої політичної партії.

Обмеження підприємницького ризику, як мета створення юридичної особи, не властива самій політичній партії, оскільки учасники цієї організації на її майно не мають ні речових прав, ні прав, що зобов'язують. Саме передання при заснуванні партії її членом чи іншим суб'єктом майна заздальгідь являється для них збитковим, оскільки ці

суб'єкти не мають права вимагати від партії сплати частини прибутку чи повернення даного майна або його грошового еквіваленту у випадку її ліквідації. Передаючи майнові права, фізичні та юридичні особи не переслідують мети обмеження підприємницького ризику, а бажають, перш за все, отримання результату, котрий можна назвати "політичними дивідендами", який відображається у сприянні реалізації їхніх політичних переконань та отриманні влади. Це дає підстави говорити про неможливість посилення на мету обмеження підприємницького ризику при обрентуванні потреби створення як самих політичних партій, так і їх структурних утворень з правами юридичної особи. Якщо і керуватися необхідністю створення юридичних осіб, виключно для обмеження майнового ризику їх членів, то майновий ризик членів територіальних організацій політичних партій повністю обмежується участю у самій політичній партії як цілісній організації. До того ж участь у єдиній політичній партії в більшій мірі мінімізує майновий ризик її членів, оскільки фінансова стабільність та майнове становище партії як цілісної юридичної особи є вищим за стабільність та майнове становище її територіальної організації.

Не викликає потреби у визнанні територіальних організацій політичних партій юридичними особами специфіка діяльності зазначених суб'єктів. Так, під час загальнодержавних і місцевих виборів, територіальні організації виступають та діють від імені всієї партії, а не від власного імені. Їх діяльність у передвиборчій боротьбі зводиться до здійснення представницьких повноважень політичної партії, здійснення всіх чи певної частини її функцій, захисту її інтересів. Введення державного фінансування політичних партій при збереженні територіальними організаціями становища юридичної особи може призвести до конфліктів щодо розподілу державних коштів, оскільки ті організації, на території діяльності яких партія отримала більшу кількість голосів, вимагатимуть пропорційного розподілу коштів, що завадить партії їх витратити, відповідно до потреб і поставлених завдань.

Здається, що найбільш оптимальним варіантом діяльності територіальних утворень політичних партій повинно стати визнання за ними становища філій, з яким успішно здійснює діяльність абсолютна більшість юридичних осіб. Підставою їхньої діяльності повинно стати положення про філію політичної партії. Реалізація повноважень юридичної особи від імені партії повинна відбуватися на підставі виданої призначеному керівнику довіреності, який від її імені здійснює всі або частину функцій.

Сила і значення наведених доказів дають вагомий підстави для висунення твердження про *недоцільність надання територіальним організаціям (регіональним, місцевим, окружним) політичних партій правового становища юридичної особи. Це повинно мати наслідком невизнання цих організацій суб'єктами права власності, а їхнє правове становище повинно зводитися, виключно до правового становища філій політичної партії як цілісної, організаційно єдиної та майново відокремленої юридичної особи, які здійснюють діяльність від її імені та в її інтересах.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р., № 435-IV // *Голос України*. -№ 45-46. -12.03.2003 (із продовженням: -№ 47-48. -13.03.2003).
2. Закон України "Про політичні партії в Україні" від 15.04.2001 р., № 2365-III // *ВВР України*. -2001. -№ 23. -Ст.118.
3. Суханов Е.А. Лекции о праве собственности. -М.: Наука, 1991. -238 с.
4. Масляев А.И. Право собственности профсоюзов в СССР. -М.: Юрид. лит., 1975. -224 с.
5. Соловйов О.М. Право власності професійних спілок України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 /НЮАУ. -Х., 2002. -20 с.
6. Гражданское право: Учебник. -Ч.1 /Под ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева. -М.: Юристъ, 1997. -472 с.
7. Закон України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців" від 15.05.2003 р., № 755-IV // *ВВР України*. -2003. -№ 31-32. -Ст.263.
8. Грешников И.П. Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве. -СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. -331 с.
9. Гражданское право: Учебник. В 2-х т. -Т.1. /Отв. ред. Е.А. Суханов. -М.: Изд-во БЕК, 1998. -816 с.
10. Гражданское право: Учебник. -Ч.2 /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. -М.: Проспект, 1998. -782 с.
11. Статут Всеукраїнського об'єднання „Батьківщина” /Затв. установчим з'їздом політичної партії “ВО Батьківщина” 9.07.1999 р. -Зареєстр. Міністерством юстиції України 16.09.1999 р.
12. Устав Коммунистической партии Украины /Утв. I съездом КПУ 19.06.1993 г. (с изм. и доп. на 12.05.1995 г.). -К.: Комуніст, 1996. -64 с.

Надійшла до редколегії 21.01.2004

МАНДРЬКА Л.М. СУБ'ЄКТ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ

Проанализирован субъектный состав политических партий Украины и определена наиболее оптимальная его форма; предложено единым субъектом права собственности политических партий признавать партию как целостное, организационно единое и имущественно выделенное юридическое лицо.

MANDRYKA L.M. THE SUBJECT OF THE POLITICAL PARTIES LAW PROPERTY

The subjective structure of political parties of Ukraine is analyzed and its optimal form is determined; it is offered to recognize as the uniform subject of the property right of political parties a set as complete, organizational uniform and property the allocated legal person.